

ми, які Дж. М. Кутзее розглядає у цьому творі через призму «російської теми», іншими художніми засобами втілюються в багатьох романах письменника, що потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Залесова-Докторова Л. Мир Джозефа Максвелла Кутзее / Л. Залесова-Докторова // Звезда. – 2004. – № 3. – С. 131–135.
2. Волгин И. Из России – с любовью? «Русский след» в западной литературе / И. Волгин // Иностран. лит. – 1999. – № 1. – С. 231–239.
3. Курбак М. С. Нобелевский лауреат Джон Максвелл Кутзее. Писатель и его время / М. С. Курбак // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. – 2010. – № 4. – С. 113–121.
4. Кутзее Дж. М. Осень в Петербурге / Дж. М. Кутзее // Иностран. лит. – 1999. – № 1. – С. 76–186.
5. Наливайко Д. Теорія літератури і компаративістика / Д. Наливайко. – К. : Вид дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. – 337 с.
6. Эдельштейн Н. М. Жизнь и время Джона К. / Н. Эдельштейн // Новый мир. – 2004. – № 5. – С. 243–246.

УДК 823.162.1-3.09

Світлана Сухарева

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ ДОБИ

У статті представлено основні мотиви польськомовної творчості українських полемістів києво-могилянського періоду. Особливу увагу звернено на діяльність Лазаря Барановича, Касіяна Саковича та Петра Могили. На основі аналізу полемічних праць останнього етапу після Берестейської унії подано класифікацію художньо-літературних тенденцій на Україні в XVII ст.

Ключові слова: полемічна література, Берестейська унія, богословський трактат, опонент, апологія, риторика переконування.

Сухарева С. В. Особенности польскоязычного дискурса в украинской литературе киево-могилянского периода. В статье представлены основные мотивы польскоязычного творчества украинских полемистов киево-могилянского периода. Особенное внимание посвящено деятельности Лазаря Барановича, Касиана Саковича и Петра Могилы. На основании анализа полемических трудов последнего этапа полемики после Брестской унии представлена классификация художественно-литературных тенденций на Украине в XVII веке.

Ключевые слова: полемическая литература, Брестская уния, богословский трактат, оппонент, апологія, риторика переубеждения.

Suchareva S. V. The Peculiarities of Polish-language Discourse in Ukrainian Literature of the Kyiv Mohyla Epoch. The article deals with the main motives of Polish-language works written by Ukrainian polemicists of the Kyiv Mohyla epoch. Literary activity of Lazarus Baranovych, Kasian Sakovich and Petro Mohyla is examined. The classification of the key artistic and literary Ukrainian trends in the XVII century is given on the basis of the thorough analysis of the last period of the post Brest union polemic works.

Key words: polemical literature, Union of Brest, opponent, a theological treatise, belief system.

Постановка наукової проблеми та її значення. У середині XVII ст. польськомовний літературний діалог досяг свого апогею, проте значною мірою себе вичерпав. Власне барокова польськомовна проза того періоду не поміщалась у звичних рамках богословсько-суспільного переконування, література виокремилася з інтегрального комплексу наук і виявила себе як незалежне творче явище, основане передусім на художності. Тому метою цієї публікації є спроба класифікувати на польськомовному полемічному ґрунті художньо-літературні особливості києво-могилянської доби та виявити причини занепаду поберестейської полеміки, враховуючи її значиму роль у становленні української літератури.

Під час дослідження враховано науковий доробок на тему поберестейської літератури Івана Франка, Михайла Грушевського, Порфирія Яременка, Ришарда Лужного, Ростислава Радишевського, Наталії Поплавської, Катерини Борисенко та ін. Особливу увагу звернено на гетеромовний вимір києво-могилянського полемічного дискурсу та його місце у становленні вітчизняного письменства доби бароко. Унаслідок художньо-інтерпретаційного аналізу та систематизації зібраного матеріалу піднято проблему занепаду українського історично-богословського дискурсу в XVII ст., що на сьогодні потребує детального опрацювання з боку літературної критики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Полемічний поберестейський дискурс загалом можна поділити на три основні етапи (полеміка за часів діяльності Іпатія Потія, Мелетія Смотрицького та Петра Могили) і дві літературні парадигми – україномовну та польськомовну. Дехто з дослідників пропонує також поділ відповідно до інтелектуальних шкіл того часу – острозької та могилянської [1, 78].

Якщо йдеться про україномовну парадигму, то вона достатньо представлена в класичній та новітній медієвістиці, з певною модифікацією ідеологічного аспекту та врахуванням історичних і богословських реалій, барокових тенденцій тощо. Вагомий внесок у її дослідження зробили М. Сумцов, Д. Чижевський, В. Крекотень, Д. Наливайко та ін. Натомість польськомовна парадигма через свій мегакультурний характер з віками втрачала своє «національне обличчя»— здобуваючи статус загальноєвропейський, вона відходила на маргінес у вивченні польськими, українськими чи білоруськими (як це сталося, наприклад, у випадку з Іпатієм Потієм) медієвістичними школами.

Важливим етапом польськомовної полеміки стало становлення та розвиток в Україні Києво-Могилянської академії та духовно-просвітницька діяльність її засновника – Петра Могили. До цієї апологетичної сторінки в українській польськомовній літературі відносимо полемічні виступи *Касіяна Саковича* («*Επιανουρωσις* Abo *Perspectiwa*, i *Objaśnienie Błędów, Herezji i Zabobonów*, w Grekoruskiej Cerkwi Disunickiej tak w Artykułach Wiary, jako i w Administrowaniu Sakramentów, i w inszych Obrządkach i Ceremoniach znajdujących się», «Dialog abo rozmowa Maćka z Dyonizym popem schizmatyckim Wilenskim, o Wielkiejnocy Ruskiej Roku 1641. w pięć Niedziel po Katholickiej, a w poł szosty Niedziel po Żydowskiej przypadłej», «Okulary Kalendarzowi Staremu. Przy których i Responsa Katolickie na objectie Starokalendarzan sa położone, i pożytki Ruskiemu Narodowi z przyjęcia Rzymskiego Kalendarza ukazane, i o Ogniu Graeckim zmyślonym, jakoby z nieba do Groba Pańskiego zstępującym, i czymby się miała różnić Unia od Disunii», «Kalendarz stary, w którym jawny i oczywisty błąd ukazuje się około święcenia Paschy, i responsa na zarzuty Starokalendarzan i co za pożytki Ruskiemu Narodowi z przyjęcia nowego kalendarza, a jakie szkody z trzymania się starego i jako się ma rozumieć poprawa Kalendarza»), *Лазаря Барановича* («*Nowa miara starey wiary Bogiem udzielona jaśnie w Bogu Przeoświeconemu Jego Mościu Ojcu Łazarzowi Baranowiczowi Archiepiskopowi Czernihowskiemu, Nowogrodzkiemu i wszystkiego Siewierza na wymierzenie władzy Ś. Piotra, i Papieżów Rzymskich, i Pochodzenia Ducha Ś. od Ojca. Która aż do was dosięgła. Z Typographiej Archiepiskopskiej w Nowogrudku Siewierskim zostającej. Roku Pańskiego 1676*»), *Петра Могили* («*Lithos* abo *Kamień z procy prawdy Cerkwi świętej Prawosławnej Ruskiej na skruszenie fałecznościemnej perspektiwy albo raczej paszkwilu od Kassjana Sakowicza*») та ін. Лазаря Барановича відносять також до помоги-

лянської доби, зважаючи на концептичність його творчого мислення та хронологію полемічних писань.

Після численних виступів Мелетія Смотрицького на захист унії та написання ним відомої «Apologii do krajów wschodnich», а також активізації полеміки щодо його праць інтерес до унійної тематики поволі почав затихати, щоб з новою силою, але чи не востаннє, виплеснутися у києво-могилянський період, про який чимало сказано у нашій культурології, літературі, історії: «Полеміка з царини емоційного потрохи переходить у царину інтелектуальних змагань, хоча сам Могила, як відомо, ще вдається до “експресійно” забарвлених прийомів, не шкодуючи для супротивника ні добірної лайки, ні “компроментуючої” аргументації. Однак уже в писаннях митрополита “урівноважено” суто особистісний та теологічний аспекти» [1, 79–80].

Отож, смерть Смотрицького не стала тією межею, яка призвела до цілковитого занепаду унійних полемізувань, бо на місце визначного майстра полеміки прийшли інші достойні продовжувачі його справи, аби надати слову нового, більш художнього виміру, де документалістика відходила на другий план, залишаючи простір для власне риторики з її вишуканістю та ідейною наповненістю. Основна мета полемічних праць висвітлювалася за допомогою складних ієратичних концептів, нагромадження сакралій, загальновідомої на той час богословської та біблійної лексики. Натомість історичне тло втрачало своє первісне підґрунтя, стаючи своєрідною канвою, на якій «ткалося різнобарвне полотно» художніх образів.

Касіян Сакович у своїх творах звернув особливу увагу на літургійно-церковний аспект полеміки та християнську традицію. Зразком діалогу поміж Сходом і Заходом у його творчості є «Dialog abo rozmowa Maćka z Dyonizym popem schizmatyckim Wilenskim...», в якому додатково подана рутенська назва на зразок літургійних читань: «Premudrost' otca Dionisja». Мова Саковича сповнена рутенських морфологічних конструкцій, особливо літургійного плану, що мало слугувати збереженням сарматського клімату Східної церкви – чи то ортодоксичного, чи унійного віровизнання. Українська мова в польськомовному творі Саковича передана за допомогою фонетичного транскрибування, що засвідчує так званий низький (народний) стиль у полемічній праці, чого раніше у полемічній літературі не спостерігалось: «*Panie Matfiej, nie vsiohdy tak v nas bywajet, ale tolko na wielkije swiata, jakoje siehodnie majem*» [4, 2], «*Nie rozumieju, Panie*

Matfiej, szto howorysz» [4, 3]. Цікавим є також концепт Окулярів до старого календаря, адже автор сам займався реформуванням календаря на руських землях, тож почерпнув матеріали з власного досвіду. Концепт календаря у Касіяна Саковича – це не просто різновид образності, а цілісна система лексичного, стилістичного, морфологічного і мета дискурсивного характеру.

На противагу Касіяну Саковичу Петро Могила видав «*Lithos abo Kamień z procy prawdy Cerkwi świętej Prawosławnej Ruskiej na skruszenie fałecznociemnej perspektywy albo raczej paszkwilu od Kassjana Sakowicza»* – трактат, емоційно насичений та за своїм стилем наближений до народних причитань. Образно кажучи, він кинув Камінь в Окуляри Касіяна Саковича, як зазначав у «Літосі» сам полеміст. За окремими образами і мотивами можна розгледіти лукаву посмішку автора, відчути в його голосі гнів, сарказм чи зневагу. Схема полемічного викладу не відступає від традиційної. Письменник майстерно володіє польською мовою, надаючи їй специфічних сарматських властивостей задля колориту. Основне місце в його художній палітрі посідають концепти імені (наприклад, концепт імені опонента – *Kusyjan*, а не Касіян, *Bajarz Boga, niewstydlivy Rostryha, prostak głupi, chameleon*).

Петро Могила вдається до явища *prosimetrum* для емоційнішої критики опонента. Віршування у нього є логічним доповненням прозового змісту твору, а також відповіддю на панегірик самого Саковича:

Oderwałeś od Rusi Kamień, Kassianie,
Za ciemną Perspektywę nie dziewuj że na nie,
Dajże pokój już Rusi, pokić stanie ducha,
Kassianie, bo zbędziesz i drugiego ucha [3, 1].

Як бачимо, у киево-могилянську добу полемісти зверталися до «низьких» засобів риторичного відтворення, натомість майже не вдавалися до богословських полемізувань на тему правд віри, порушуючи таким чином схематичний зразок трактату.

Найбільш вагомий вклад у розвиток киево-могилянського етапу польськомовної полеміки зробив Лазар Баранович, увівши літературний процес України у власне барокове русло своїм концептичним твором «*Nowa Miara Starey Wiary»*. Якщо твори М. Смотрицького стали основою, на якій вибудовувалося літературне бароко від самих його витоків, то «*Nowa Miara...*» Л. Барановича засвідчила високий

рівень розвинутого барокового стилю, зі словесною грою, риторичною іронією, стилістичними кальками тощо.

Трактат Лазаря Барановича виник у відповідь на твір «Stara Wiara» Павла Бойми (Вільно, 1668). Слід зауважити, що опонентами Бойми виступили також Інокентій Гізель (руською мовою) та Іоаникій Галятовський (польською мовою). Спільно з Боймою та Барановичом вони складають апологетичний ланцюг помогилянського етапу полеміки, не виходячи за традиційні сюжетні межі полемічного писання при всій своїй стилістичній різноманітності.

Особливістю полемічної праці Барановича є її присвята Богородиці, в образ якої переростає образ Матері-Церкви. Цей прийом персоніфікації розвинений у цілу систему образотворення, що було незвичним для полемічної прози загалом і її польськомовного прояву зокрема.

Якщо брати до уваги напрями суспільної окциденталізації, то потрібно зауважити, що у творах києво-могилянської полемічної доби наявні східні й західні тенденції – візантійські та латинські. Поетичною оздобою полемічних праць того часу стали віршовані панеїрики, геральдичні звертання до опонента чи свого доброчинця, виявлені у явищі *prosimetrum*. Якщо у Петра Могили чи Касіяна Саковича знаходимо елементи лайки, злісну іронію і навіть натяки на слухи, то в Барановича переважає м'який, врівноважений стиль, із надмірною метафоризацією образів, концептичним, згідно із визначенням Сарбевського, «узгодженим неузгодженням», раціоналізмом у поданні полемічних тез, який провів незворотну межу між літературою та іншими видами словесності – теологією, історією тощо. Унаслідок цього полеміка почала відходити від художньої експресії, залишивши її суто письменникам, а не загалом суспільним діячам.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, києво-могилянська доба в польськомовній парадигмі вітчизняної літератури не була однотипною й умовно поділялася на підетапи, залежно від ступеня виокремлення художнього стилю на тлі загального потоку риторичних прийомів. Основними представниками цього апологетичного ланцюга стали Касіян Сакович, Петро Могила, Лазар Баранович, Павло Бойма та ін.

Для досліджуваного літературного періоду характерний концептичний тип мислення, метафоричність, відокремлення від історичного та документального фактажу, богородичні мотиви, які дали змогу

розвинути образ Матері-Церкви в художньо-богословському вимірі та яких не знаходимо на попередніх етапах ведення поберестейської полеміки. Проте в цей літературний період гострота поунійного діалогу почала втрачати свою новизну. Бароковий стиль сприяв самостійному розвитку художніх засобів творів, стилізації із символічністю (ієротичністю) типу мислення. Такий спосіб викладу в літературі спричинив виведення полемічного діалогу з кола літературних проблем, надававши йому статусу окремого суспільного діалогу, який не містився в межах літературного дискурсу.

Польськомовна парадигма києво-могилянського полемічного етапу у вітчизняній літературі потребує подальшого детального аналізу, претендуючи на статус важливої ланки розвитку та занепаду літературної полеміки загалом.

Список використаної літератури

1. Борисенко К. *Prosimetrum* в українській літературі барокової доби : монографія / К. Борисенко. – Донецьк : Норд-прес, 2008. – 122 с.
2. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання. Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII століття / Н. Поплавська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 379 с.
3. Baranowicz Ł. Nowa miara starey wiary Bogiem udzielona jaśnie w Bogu Przeoświeconemu Jego Mościu Ojcu Łazarzowi Baranowiczowi Archiepiskopowi Czernihowskiemu, Nowogrodzkiemu i wszystkiego Siewierza na wymierzenie władzy Ś. Piotra, i Papieżów Rzymskich, i Pochodzenia Ducha Ś. od Ojca. Która aż do was dosięgła. Z Typographiej Archiepiskopskiej w Nowogrodzku Siewierskim zostającej / Ł. Baranowicz. – 1676. – 354 [XXVIII] s.
4. Моhула P. Lithos abo Kamień z procy prawdy Cerkwi świętej Prawosławnej Ruskiej na skruszenie fałecznościemnej perspektiwy albo raczej paszkwilu od Kassjana Sakowicza / P. Моhула. – Kijów : w Monastyrze ... Ławry Pieczarskiej Kijowskiej, 1644. – 424 s.
5. Sakowicz K. K. Dialog abo rozmowa Maćka z Dyonizym popem schizmatyckim Wilenskim, o Wielkiejnocy Ruskiej Roku 1641. w pięć Niedziel po Katholickiej, a w poł szosty Niedziel po Żydowskiej przypadłej / K. K. Sakowicz. – Kraków : Drukarnia Waleriana Piątkowskiego, 1642. – 8 s.
6. Sakowicz K. K. Επανορθωσις Abo Perspectiwa, i objaśnienie Błędów, Herezji i Zabobonów, w Grekoruskiej Cerkwi Disunickiej tak w Artykułach Wiary, jako i w Administrowaniu Sakramentów, i w inszych Obrządkach i Ceremoniach znajdujących się / K. Sakowicz. – Kraków : Drukarnia Waleriana Piątkowskiego, 1642. – [36], 119 [1] s.
7. Sakowicz K. K. Kalendarz stary, w ktorzym jawny y oczywisty bład vkazuje się okolo święcenia Páschi (1640) / K. K. Sakowicz. – Оксфордський університет, 2008. – 40 с.

8. Sakowicz K. K. Okulary Kalendarzowi Staremu (1644) (Nauru Edition) / K. K. Sakowicz. – Kessinger, 2009. – 70 p.
9. Wagilewicz D. J. Pisarze polscy Rusini / Dalibor Jan Wagilewicz. – Przemysł : Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1996. – 318 s.

УДК 82.0

Наталія Трефяк

ОБРАЗ КОЗАЦЬКОГО ЛІДЕРА В РОМАНІ «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО» МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО: ІМАГОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано рецептивну роль опозиції «Я – Інший» у формуванні імагологічних параметрів характеротворення образу козацького лідера. Водночас зазначено, що головний герой репрезентується з кількох рецептивних позицій. У такий спосіб у творі переплітаються і взаємодіють різні «точки зору» на образ козацького лідера, що сприяють різносторонньому моделюванню характеру Северина Наливайка загалом та інших персонажів твору зокрема.

Ключові слова: образ, імагологічні параметри, рецептивні позиції, «точка зору».

Трефяк Н. І. Образ казацкого лидера в романе «Северин Наливайко» Мыколы Винграновского: имагологические параметры характерообразования. В статье проанализирована рецептивная роль оппозиции «Я – Другой» в формировании имагологических параметров характерообразования образа казацкого лидера. В то же время отмечено, что главный герой представляется из нескольких рецептивных позиций. Таким способом в произведении переплетаются и взаимодействуют разные «точки зрения» на образ казацкого лидера, что способствуют разностороннему моделированию характера Северина Наливайка в целом и других персонажей произведения в частности.

Ключевые слова: образ, имагологические параметры, рецептивные позиции, «точка зрения».

Trefyak N. I. The image of the Cossack's leader in the poem «Severyn Nalyvaiko» of Mykola Vinhranovs'kyi: imahological factors of charactermaking. In the article was analyzed the receptive role of the opposition «I – Other» in the formation of the imahological parameters of charactermaking image of the Cossack's leader. At the same time stated that the main character is represented with more receptive positions. Thus, in the novel intertwine and interact different «poin of view» on the image of the Cossack's leader, promoting diverse modeling nature of Severin Nalyvaiko in general and in particular the work of other characters.

Key words: image, imahological parameters, receptive position, «poin of view».